

Kunsten for demokratiet

Et av de første kunstverk i vår kultur som skulle symbolisere handlinger til støtte for demokratiet var skulpturen av Harmodius og Aristogeiton. Dette var helt i begynnelsen av demokratiprosessen i antikkens Athen. De ble for atenerne dem som avskaffet tyranniet til Peisistratos og hans sønner etter tiår med tyranni.

Skulpturen av disse to når de stikker kniven i Hipparchus (514 f.Kr.) stod på torget i Athen. Den skulle symbolisere den forbilledlige modige demokratiske handling for enhver atener.

Det er en ganske sterk symbolikk i dette. Det er som om kunsten i demokratiet *skal* være fri til nettopp å kritisere/«stikke kniven i» undertrykkende makt.

Om Aristogeiton og Harmodius egentlig drepte tyrannen av politiske grunner er tvilsomt. Kilder viser til at det egentlig var en handling gjort i sjalusi, og som en følge av ærekrenkelse.¹ Drapet på Hipparchus og fordrivingen av broren Hippias² gjorde det mulig å forsøke å fortsette demokratiprojektets (under Kleisthenes) utvikling etter Solon, etter flere tiår med tyrannstyre.

Kunst og sannhet: «Tyranndrapet» er et eksempel på at historien blir brukt på en bestemt måte, i det henseende å vise til den modige frigjørende handling, sann eller usann. Man beveger seg da inn i fantasien, i «storyen», fiksjonen, og kanskje også løgnen for å få fram et poeng.

Men, er kunstens middel å være sann, i den forstand at dens uttrykk er basert på fakta? Da ville kunsten bli en historievitenskap, hvor kunsten som kunst ville opphøre å være fri som kunnskaps og meningsstimulator til idèer, diskusjon, debatt og kritikk.

Om folket selv, som en realisering av den «demokratiske frihet» sensurerte den frie kvalitetsmessige gode kunst, eller ignorerte den, så ville folket vise seg tyrannisk, og ignorant.

Om ytringer og kunst-uttrykk begrenses innad i kunstmiljø, og da særlig av autoriteter, vil de samme antidemokratiske kreftene utspille seg. Da handler det ikke om «hva som sies», men «hvem som snakker». Autoriteten blir en aristokratisk undertrykker. Om ikke kunsten våger, klarer, eller har kunnskap til å være modig, skyldes det en ufri eller sløv demokratisk kultur, eller begge deler. Og i den grad kunsten vil hylle den makten som mater den- vil den undergrave seg selv. Kunsten og kunstneren fremstår da som ufri og tillitsløs i forhold til dens individ og samfunns-bevisstgjørende rolle, og mister sin troverdighet.

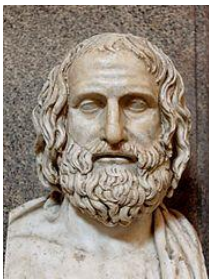
---

¹ S. Sara Monoson; «Platos democratic entanglement» (2000)

² Hippias viste 24 år senere perserne Marathonstranden som et kunstig sted for ilandsetting av menn og infanteri. «Slaget ved Marathon», 490 f.Kr..

Kunstens rolle: Kunstens rolle er å overlate betrakteren til seg selv, som et «produkt» av tenkning, hvor man ikke ser eller kjenner tenkningen som ligger bak, Kunstneren kan bruke alle de historiske «fakta», fantasier, tanker og strømninger som gjør noe aktuelt og verdt å se på. Kunstens rolle er å stimulere til refleksjon, og refleksjon er å være kritisk; å være kritisk er å holde for seg muligheten for at de tankene man har som individ og kollektiv, ikke er rette eller sanne, kloke eller gode. Det er i ens eget hode at «verden er min forestilling.»³

Evripides «Ion»

Den viktigste kunstformen for demokratiet i antikken var teateret. Her kom folk for å få stimulert sin trang for å bli underholdt, for å bli stimulert i tankene, for «renselse» (*katharsis*), og sett fra statens side; et middel til dannelsen av kritiske ytrende saklige mennesker: Et fellesskap til samtale og refleksjon. Særlig komedien skulle vise ateneren og andre byer at demokratiet var tolerant, da alt skulle sies og harseleres med i komedien. Det var komediens rolle

Et stykke som har fascinert meg de siste årene er det klassiske stykket «Ion» av Evripides (480-408 f.Kr.) som inneholder alle ingredienser i så måte. Evripides er en de tre store dramatikerne fra antikken, hvor Aischylos og Sofokles er de to øvrige. Evripides er den mest filosofiske og politiske interesserte av de tre. Han skal ha vært venn av Sokrates. Ikke bare inneholder «Ion» omtrent alle tenkelige momenter av samfunns og menneskelige problemstillinger og «egenskaper» i ett og samme stykke, men Evripides «skjebne» i seg selv er interessant. Han blir for provoserende for Athen, og må forlate byen bare få år før «demokratene» i Athen tar livet av Sokrates.

Creusa med Ion

Hva er det som gjør «Ion» og Evripides så aktuell og interessant i dag? «Ion» har tittel etter barnet Ion som blir født som et resultat av Apollons voldtekt av Creusa, som er datter av den første mytologiske kongen av Athen, Erechtheion. Apollon er den mest populære av de greske og athenske gudene, ved siden av Athene. Dette kan ikke ha vært lite provoserende for de religiøse. Ion blir rett etter fødselen lagt i «Apollons hule», hvor voldtekten fant sted. Hulen er i veggen av Akropolis, omtrent rett under Erechtheion-tempelet på Akropolis.

Creusa har ingen politiske rettigheter, og mulighet for å fortelle at hun er «voldtatt av religionen», like under sin fars hus. Hun kan ikke fortelle at barnet er Apollons grunnet

³ «Verden er min forestilling», er første setning i Arthur Schopenhauers «Verden som vilje og forestilling».

athenernes ignoranse. Hun har ingen mulighet til å la barnet vokse opp uten en mann. Hun kan kun skamme seg.

Evripides legger disse ordene i hennes munn:

...Ah, women still. Are born to suffer. Gods to work their will! How else?..... What help is there, when those who do the wrong, that slays us are our judges too?....We are born but to be cursed. ....Small help to me is Erechtonius birth.

Etter at Ion er lagt i hulen blir han hentet av gudenes budbringer Hermes, som på oppdrag fra Apollon bringer gutten til Apollons tempel i Delfi, hvor orakelet Pythia sitter. Han vokser opp til å bli en ung mann, som tempeltjener. Etter forviklinger om farskap, et løgnaktig orakel, en overgriper som ikke sier noe gjennom stykket, manglende borgerrettigheter i Athen for Ion, at Creusa er nær ved å steines i religiøse Delfi, ender det bra, takket være at Athene forklarer sammenhengen for Creusa. Ion er en tragedie som ender bra. «Kvinnen» generelt, overlatt til omgivelsene, religion og kultur, får i kraft av *kunnskap* en mulighet til å handle klokt. Hun kan kun styre egne handlinger, men har ellers ingen makt.

Demokratisk ukorrekt: Evripides vokste opp i en demokratisk utviklingsperiode i tiårene etter perserkrigene. Han har opplevet en kultur/demokratiutvikling med tiltro til fornuft, fri tale og toleranse for å kritisere egne verdier og religion. I denne perioden er det at teateret virkelig utvikles raskt, med en dreining vekk fra mytologiske forestillinger, til mer politisk og hverdagsmenneskelige tema. Det er en periode hvor man går fra tro til fornuft, fra gudene til menneskene, og teateret utvikles til å inneholde/vise dialoger. Dette er ikke tilfeldig. Evripides er sentral i denne utviklingsfase, hvor kunst, språk, tenkning og politisk utvikling var tett sammenvevd.

Et hybrisk demokrati: I tiden hvor stykket skrives bygger athenerne tempelet Erechteion på Akropolis. Det er det tempelet vi kjenner som tempelet med de kvinnelige søylene «karyatidene». Athen var i krig med sine naboer som den sterkeste byen i Hellas, mektig og i hybris.⁴ De setter i gang et angrep på byen Syracuse på Sicilia, selv om byen er alliert med Sparta som Athen da var i våpenhvile med. I løpet av to år taper athenerne hele sin allierte flåte på ca. 400 krigsskip, og 30.000 menn. Athenerne blir i denne tid i økende grad religiøse, satset på gudene og ikke på «modige ytringer» og fornuft. Demokratiet nærmet seg et tyranni. Ikke bare er det i demokratiet vanskelig å ytre seg saklig, men Evripides får også vist hvor ulogisk det er at man ikke skal kunne snakke om man ikke er to generasjoner athener på både mors og farsiden (etter Perikles). Ikke engang om man både er sønn av en gud og dattersønn av byens egen konge skal man ha retten til det. I Ion får Evripides fremmet sympati for kvinnens dårlige

---

⁴ Se; Ryan K. Balot, «Greed and Injustice in Classical Athens (2001)

kulturelle stilling, noe han og gjorde i særlig «Medea». Evripides er slik vår kulturs første kvinnesaksforkjemper.

Evripides får gjennom Apollon vist noe interessant om makt generelt, da Apollon er taus gjennom hele stykket (et karaktertrekk ved ham). Makten kan gjøre som den vil. Makten kan velge å ikke si noe, men kan heller ikke si sannheten om det ikke er fornuftig, og i enda mindre grad voldelig. Det kan man ikke forsvare seg mot. Man kan ikke forsvare seg med å vise til lyst og begjær, eller med å argumentere det ufornuftige, eller retten til å utøve vold. Slike ytringer sømmer seg bare overfor undertrykte og idioter. Det som skiller makten fra oss andre er at den kan gjøre som den vil. Den behøver ikke «skamme seg» (*aidos*). Det var forebygging mot det demokratiet var ment som.

En varsler: For Evripides var demokratiet (blitt) et tyranni. Man måtte være politisk og religiøst korrekt. Man måtte ikke, eller kunne ikke «krenke» det følsomme folket. Man måtte støtte de krigshissige politikerne (særlig Alkibiades) som snakket retorisk om ekspansjon, mer makt, mer nytelse. Ikke hevde klokskap, erfaring og kunnskap, handel, en «edruelig» utenrikspolitikk.

Evripides risikerte sin frihet og sin fremtid med sine stykker, med sin dramatiske opplysningskampanje. Evripides er den tidligste kilde til begrepet «parrhesia»;⁵ sann frimodig tale. En som taler «i risiko» var en parrhesiastes. Evripides var en parrhesiastes. Demokratiet er demokrati i kraft av sine demokrater. «Politisk korrekthet» er demokratiets største fare. Jo færre modige ytrere i demokratiet, jo mindre demokrati.

En varsler er tragisk nok en betegnelse på at mennesker i demokratiet må ha juridisk vern for sannferdig demokratisk rett og tale. Dem som gjør det juridiske vern nødvendig burde settes på skolebenken for demokratisk grunnlagstenkning. De ødelegger for utvikling, forbedring og demokrati.

Kunstens viktigste rolle i demokratiet er å være varsler. De er de eneste i demokratiet som har et kulturelt og «logisk» vern mot represalier, fra alle som til en viss grad kan respektere og følge demokratiske grunnregler. De bør «fortelle» om korrupsjon, karrierisme, nettverksbygging, dårlige holdninger, forventning om lojalitet, faren ved politisk korrekthet, individualisme, maktkåte politikere, økende hemmelighold i byråkrati og politikk, om triksing for å unngå offentlighetsloven. Om forslag til ny kommunelov som vil ytterligere minske demokratiske prinsipper,⁶ ødeleggelse av naturen med statens støtte, om varsling, byråkratisk maktmisbruk, undertrykking, frykt, trusler, religiøs trakassering/indoktrinering; av barn kvinner og menn, i sekter og religiøse miljøer.

Er våre kunstnere bevisste, filosofiske og politiske kunnskapsmennesker? Hva lærer våre kunstnere oss?

---

⁵ Michel Foucault; «Fearless Speech» (2001)

⁶ Se blogginnlegg «Tyranner i demokratiet».

